

ԱՀԳԱՅԻՆ

ՏԵՍԱԿԹԻՒՆ

Ի՞նչ վիճակի մէջ Հայ գաղթա-
կանութիւնք մտան 1884 տարին :
Այսպիսի հարցում մը մասնաւոր
կարեւորութիւն ունի մեզ պէս ցըր-
ուեալ ազգի մը համար : Ոչ թէ
տարին մէկ անգամ, այլ ստէպ
հարկ է ընել այդ հարցումն և գո-
հացուցիչ պատասխան մը գտնելու
աշխատի : Դժբախտաբար, զանա-
զան երկիրներ հաստատեալ Հայոց
միջեւ հաղորդակցութիւնք տակա-
ռին ինանոնա ոռ միհակ մը ունեն-

ւին կանոնաւոր վիճակ մը չունին :
վերջին ժամանակներս , հեռագրաց
և արագ թղթատարաց նաև ազ-
գային լրագրութեան ծաւալման
շնորհիւ , բաւական յառաջդիմու-
թիւն եղաւ այս ուղղութեամբ , բայց
դեռ կը գտնուին կարեւոր Հայ
գաղթականութիւններ , որոց որպի-
սութեան նկատմամբ խիստ քիչ ան-
գամ տեղեկութիւնք կը տեսնուին
Հայ լրագրաց մէջ : Ուստի , այդ-
հարցման մեք եւս գոհացուցիչ պա-
տասխան մը տալու կարող չպիտի
լինինք . բայց պիտի կընանք քանի
մը խօսք ըսել Պարսկաստանի , Հընդ-
կաստանի , Եգիպտոսի , Մարսիլիոյ
և Փարիզի , Մանչէսթրի , Մաճա-
ռաստանի , Ռումանիոյ և Պուլլա-
րիոյ Հայոց արդի կացութեան վը-
բայ :

Հայոց վիճակը սօնտիւ կապուած
է այս տէրութեանց վիճակին հետ
որոց իշխանութեան ներքեւ կը
գտնուին . ուստի, չափազանց պա-
հանջում մ'է ակնկալի որ յետա-
գէմ տէրութեան մը ներքեւ Հայք
բացարձակապէս յառաջադէմ վի-
ճակ մ' ունենան . Պարսկաստանի վը-
րայ խօսելով, երկրին ընկերային,
տնտեսական և քաղաքական գրեթէ
նախնական վիճակն հարկաւ թոյլ
չպիտի տար որ Հայոց վիճակը բար-
գաւած լիներ հոնչ բայց կան քանի
մը երեւոյթներ զորս գոհութեամբ
կընանք հաստատել : Քրդաց ապըս-
տամբութենէն ի վեր, յորում մե-
րազնեայք մեծապէս նեղուեցան
Պարսկաստանի գաւառաց մէջ, Պարս-
կահայք բացառիկ աղեաներու շեն-
թարկեցան : Նոցա նիւթական վի-
ճակն ալ բարւոքելու վրայ է, ո-
րովհետեւ Պարսկահայք կը զբաղին
վաճառականութեամբ և արհեստով.
և Պարսկաստանի մէջ առեւտուրը
նոր թորիչ մ' առնուլ կը թուի շնոր-
հիւ յարաբերութեանց աճման, որ
կաւկասիոյներէաթուղեաց գծին ամ-
բողջացման արդիւքն է : Իսկ բա-
րոյական վիճակն իւր տիսուր և զը-
ւարթ կողմօրը միանգամայն ու-
նի : Տեղ տեղ ի Պարսկաս-
տան, մերազնեայք հոգեւոր իր-
նամքէ բոլորովին զուրկ մնացած
լինել կը թուին, մասաւանդ Ար-
միոյ Ծին շրջակայ, կարգ մը գիւ-
ղաքաղաքներու և գիւղերու մէջ,

ուր գիւրաւ որս կը լինին Պապա-
կան և Ամերիկեան Միսիոնարու-
թեանց, և ազգութենէ կ'օտարա-
նան։ Գլխաւոր քաղաքաց մէջ, որ-
պէս ի Դաւրէժ, յՍպահան, ի
Թէհրան, ի Ռաշտ, կրթութեան
խնամ տարուիլ սկսած է, և այս
ուզգութեամբ բաւական կ'աշխատի
Պարսկահայոց գեր. Պռաշնորդը,
Դրիգորիս եպիսկոպոս։ Կը բաղ-
ձայինք որ Ն. Գերապատուութիւն
կարող լինէր աւելի մօտէն և ա-
ռաւել յաճախակի հսկել Պարս-
կաստանի ամեն կողմը ցրուեալ Հա-
յոց վրայ, և անոնց մտային և բա-
րոյական վիճակին բարւոքման հա-
յոց վրայ։

մար միջոցներ ձեռք առնուր : Գրի-
գորիս եպիսկոպոսի մէկ գոհացուցիչ
ծառայութիւնն եւս սա է թէ յա-
ջղած է . Կարի մտերմական յարա-
բերութիւններ հաստատել վեհ .
Շահին կառավարութեան հետ , որ
մասնաւոր շնորհներով ու արտօնու-
թեամբք կ'օժտէ և կը պատուէ իւր
հաւատարիմ . հայ հպատակներն :
Երեւելի պարագայ , մ'է այս , որ
մասնաւոր ոյժ մը կուտայ մերնա-
լընթաց աւուր Ազգ . Տեսութեան
վերջին հատուածին , մէջ ներկայաց-
եալ դիտողութեան ,

կը հաւատանք թէ չնդկաստա-
նի Հայք նիւթապէս քարեկեցիկ և
ապահով վիճակի մը մէջ լինին , ո-
րովհետև քաղաքակրթեալ և կանո-
նաւոր վարչութեան մը ներքեւ կ'ապ-
րին , և թէպէտ Ասիոյ խորելն են ,

այսու տմենայնիւ կէս Եւրոպական
կեանք մը կը վարեն ու կը վայելեն:
Բայց նոյն բանը չենք կրնար ըսել
անոնց ազգային և բարդական կա-
ցութեան մասին : Որչափ մեք գի-
տենք, Հնդկաստանի Հայք արա-
գապէս կը նուազին . շատեր ոչ մի-
այն անուամբր, առաջ նաև զգաց-
մամբ, որդուով ու, մարմարով Անդ-
լիացի կը դառնան . իրենց զաւակ-
ներն ալ Անգլիական եկեղեցւոյն
մէջ կը մեծցնեն, Անդլիացիներու
հետ կ'ամուսնացնեն, և ամբողջ ըն-
տանիքներ այսպէս, հայ ազգութե-
նէ կ'ենեն, Գիտողութեան արժա-
նի երեւոյթ մ'է թէ, մինչդեռ
կրթեալ Հնդկաներն ու Հնդկութիւնեն
թողուր ոչ իրենց սանսրութեղուն,
ոչ ալ հնդիկ ազգութիւնն, և ընդ
հակառակն անոնցմով պարծենալու
պատճառներ, կը գտնեն, մերայինք
լեզու և ազգութիւն ի միասին կը
մոռնան, և անգլիացի կամ աշ-
խարհագաղթացի դպառնալու միտ-
ման կարող չեն լինիր դիմադրել :
Ուր կը մնայ Հայոց հաչակաւոր տո-
կուեւութիւնն, հասաւատամութիւնն
որով այնչափ դարելիք հետէ պահ-
պաներ, ես իրենց ազգութիւնն :
Սաոքին կամ հաւասար միջավարե-
րու մէջ, այդ կարելի է, որովհե-
տեւ մեծ աշխատութիւն չպահան-
չեր : Բայց ուր որ Հայք քիչ մը
բարձր քաղաքակրթութեան մը հետ
չօշափման մէջ կը գտնուին, շուտով
տեղի կուտան, գրեթէ առանց գի-

ելու : Բայց մեք
թէ չնտերոպա-
պէս է մերինն, և
իւն մը , որպէս է
կ'արժեն պահ-
ոն քաղաքակըր-
խիկ : Քաղաքա-
ց հետ յարաբե-
ռապէս կրթեալ
սիրելի կ'ընէ ի-
և լեզուն, որոց
ան քաղաքակըր-
խակ լինելին առա-
ան այդպիսի նը-
ոյրի մը մէջ :

գիրք մը ունենալու սահմանուած
նշաղթականութիւն մը կարի ան-
գոհացոցից վիճակի մէջ է տակա-
ւին, թէ ազգային կազմակերպու-
թեան, թէ դաստիարակութեան և
թէ ազգային կալուածոց և ընչից
մատակարարութեան տեսակէտովքը
Տարօրինակ և ապօրէն միջոցներով
զոյցած պահանջումներ կը ծան-
րանան Եգիպտոսի Հայոց ազգային
սնտուկին վրայ, և հսն բաւական
դրամ չն թողուր գաղթականու-
թեան հանրական օդտին համար
գործած ելու : Այս տեսակէն ծա-
գած վերջին ինդիրն ալ, որ էր
Մեսրոպ եպիսկոպոսին պահանջից

նգ մ'է օտարաւ-
և ազդային կալ-
որեն ենելը : է՞-
ս լաւ կ'ընեն քիչ
այդ կողմ՝ դար-
եւ, մեր ստացած
որելով, ազդային
քներ չի վտանգի
մածամեծ կտակ-
թիւններ աշ կան,
տպաւորութիւն
երբ առաջին ան-
ց կան որ ապա-
գտնեն, Արդեօք
ելի խորհի՛ այս
որութիւնն, ի վեր
որովհետեւ ազ-
րու իրաւունքն
առճառ, մը շինէր
լթեան, կան աղ-

(՞՞) խնդիրը, գեռ չկարգադրուե-
ցաւ, հակառակ Ստեփան փաշայի
իրաւախոհական ջանից : Եզիպտոսի
Հայոց պէս գործի վարժեւ ու ուշիմ
անհամաներէ շեր սպասուեր դիւրին
ճարակ մը դառնալ գրւսէն եկած
բախտախնդիրներու, բայց բուն ինկ
գաղթականութեան մէջ պակաս չեն
կարեւոր դիրքեր, բռնող անհատց
որք խիղճ չեն ըներ իրենց անձնական
շահուն զոհել գաղթականութեան
շահն: Այսպիսիք դիւրաւ կը համա-
ձայնին իրենց նմանեաց հետ, և Ազգն
է որ կը առւժէ ի վերջոյ: կը սիրենք
առկայն յուսալ թէ Ստեփան փա-
շայանողած է Եզիպտոսին չմեկ-
նած լաւագոյն կազմակերպութիւն
մը տալ այդ կարեւոր գաղթակա-
սութեան, և թէ այս այնպիսի
կաղմակերպութիւն մը պիտի լինի,

թալ, որովհետեւ
յանուն ազգա-
անց եղած կտակ
ու. է. որ այսպիսի
վրա խորհելու
և պարապ միտք
մշր բոլոր ժա-
երն զբաղեալ են
և իշխանութիւն
գէճերով, և ան-
ութեամբ:

Հայք, — քանի
է այս անունը
լինեան նշան կու-
ռոփ ընտրութեան
պիտի մասնակցին
ոով և երկու ըլ-
ւրախ կը լինէինք
ի Հայոց վրայօք
ախ, և ոչ միայն
նարութեան առ-
ք մեծ վիշտեր
ըկու տարիներու
ապիտի ապստամ-
ա ընդհանուր ե-
րաւական կո-
ւեցին մերազնէ-
յա չարիքներ կեր-
սփել էին և ե-
ն Հայոց յատուկ
այնչափ ցաւ ըլ-
որչափ այն ներ-
երկառակու-
եզիպտոսի Հայ
նման փայլուն

որ այսուհետեւ թող չպիտի տար
Մեսրոպ Եպիսկոպոսի պահանջմանց
նման ազգակործան պահանջմանց
դոյսցման, որոց չնորհիւ քիչ էր
մնացեր անցեալ տարի որ կարգ ըլ-
կալուածք Ազգին ձեռքէն ելնէին։
(Մասցեալը Վայ)

Հիմնիթեամբ երեք Մեծ Տէրու-
թեանը ԴԱՅԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

Պէրլինէն առ Մթանտարտ ուղ-
ղեալ հեռագիր մը Գերմանիոյ,
Ռուսիոյ և Աւստրիոյ միջեւ կնքեալ
գաշնագրոյ մը պայմանները կը յի-
շատակէ Աւստրիկ Ընդլինական լը-
րագրին տուած տեսեկութիւններն
որք յոդ հետաքրքրական են։

“Մէկ կողմէ Գերմանիոյ և Ա-
ւստրիոյ և միւս կողմէ Ռուսիոյ մի-
ջեւ գաշնակցութիւն մը կնքուած է
հետեւեալ հիմանց վըայ։

“Առաջին յօդուածին մէջ Ռու-
սիա խաղաղութեան երաշխիք մը
կուտայ երկու գաշնակից տէրու-
թեանց Աւստրօ-Գերմանական ասհ-
մանագլուխներէն ետ առնլով իւր
զօրքերը։

“Երկրորդ յօդուածով, Պալ-
քանեան թերակզնոյն մէջ Ռու-
սիոյ գիրքն որոշուած է իւրաքանչ-
ին Ենան, երաշխաւորեալ է և Պաւ-
սիոյ ու Հերսէքի գրաւումը բացու-
րոշապէս ճանչուած է Ռուսիոյ կող-
մէ։

“Երբորդ պայմանը Ուստիոյ կողմէ եղած խոսառում մը կը պարունակէ, այն է չքաջալերել ֆրանսացի վրիժառութեան գողափարներն ընդդէմ գերմանիոյ ։

“Չորրորդ յօդուածը փոխադարձ երաշխաւորութիւն մը կը հաստատէ Եւրոպիոյ խաղաղութեան պահպանման համար ։

“Վերջապէս, հինգերորդ յօդուածը Յ տարի կ'որոշէ դաշնագրին տեւողութիւնը ։

“Այս դաշնագիր Ուստիոյ կողմէ առաջարկուած է և Պիսարը իշխանին ու Քալնորի կոմսին հետ Պ. Տը կիրսի վերջերս ունեցած տե-

ատկցութեանց մէջ որոշուած : Այս
գաշնագիր բնաւ չմնասեր Աւտորո-
հուալօ-Գերմանական երեակ դաշ-
նակցութեան և Հղպէիր Ասիոյ
խնդրոյն :

ԶԱՐԾԱՄՊԱ

Զարշամպա, 17 փետր. 1884
Հայք ի Զարշամպա 400 ի մօտ
առնէ կը բարկանան . ընդհանրա-
պէս ուսումնասէր լինելով նախան-
ձախնդիր են զպրոցի յառաջադի-
մութեան . ունին Մամիկոնեան ա-
նուն մի վարժարան բաւական լին-
դարձակ և երկյարկ . ուսանողոց
թիւն է 130 . տարեկան ծախքն է
մօտ 200 լիրա, զոր կը վճարէ ժո-
ղովուրդն առ հասարակ, դպրոցի

ԹԵՐԹՈՒ ՄԱՍԻՆ

(98)

L E T T R E S

5

— — —

४८

9.

ՄԱՅԸ ՊԱՐՊԵՐԵՆ
— Ինձ համար, ըսկ զարհուրելով :
Մայր Պարպերեն, պատուխանելէ առաջ, Մաթիայի
նայեցաւ, իբր թէ չհամարձակելով խօսիլ անոր առջև :
— Ո՞ , կրնաս Մաթիայի առջեւ խօսիլ, ըսկ . հաս-
կըցուցի քեզ թէ եղայր մ'է նա ինձ, և ես անկէ
ուսհեաւ ուն մոտ տւնիմ :

պահելու բան սը չուշրմ։
— Բաւական երկար է հասկցնելն, ըստ։
Տեսայ որ կը դժկամակէր խօսիլ, և չուզեցի ստի-
պել զի՞նքը՝ վախճառով որ չէր յանձն առնուր և Մա-
թիա ալ կը վիրաւորուէր։ որոշեցի սպասել իմանալու
համար թէ Պարպըրէն թնդ ընելու գնացած էր ի փա-

— Պարպըրէն յուտով պիտի վերադառնա՞յ, հարցուցի՞ :

— Ոչ, յուտով չկրնար վերադառնալ :

— Ուրեմն ստիպողական դործ մը չունինք . մեր քաքարներուն նայինք և յետոյ պատմէ ինձ Պարպըրէնի փարիզ երթաւուն պատճառը, որովհետեւ գախ չունինք թէ կուգայ և իւր սոխերը տապկել կուտայ մեր քաքարներու տապակին մէջ . ընդարձակ ժամանակ ունինք մեր առջեւ : Հաւկիթ ունի՞ս :

— Ոչ, հաւեւ ունիմ՝ ոռ հաւեւթ ածեն :

— Հաւկիթ շբերինք՝ վախնալով որ ճանրան կը կո-
տըրտին։ Զե՞ս կրնար երթալ մէկէն փոխ առնուլ։
Ցեսայ որ չփոթեցաւ և հասկցայ թէ գանցէ յաճախ
փոխ առած լինելով՝ չէր համարձակեր վերստին խնդրել։
— Աւելի լաւ է որ ես երթամ գնեմ, ըսի։ դու-
ալ, մինչեւ որ ես երթամ գամ, ալիւրը կը զանգեր
կաթով։ Սօրէի քով կրնամ հաւկիթ գտնել, այնպէս
չէ։ և անմիջապէս ճանրայ ելայ վաղելով։ Ըսէ! Մա-
թիայի որ վառելիք փայտերդ կոտրտէ, բանզի աղէկ
փայտ կը կոտրէ։

Սօքէի խանութն անցնելով՝ ոչ միայն տասն երկու
հաւկիթ գնեցի, այլ և քիչ մը ճարպ։
Երբո՞ր տուն վերադարձայ, ալիւրը զանգուած էր
կաթնի, և կը մնար միայն հաւկիթները խառնել խմո-
րին հետ իրաւ է որ խմորը ժամանակ չպիտի ունե-
նար ուռենու, վասն զի սաստիկ հօթի էինք և չէինք
կընար սպասել։ Քիչ մը ծանը պիտի լինէր, բայց մեր
ստամբուները բաւական ուժով էին և կընային դիւրաւ
մարսել։

— Բայց Մայր Պարպերէն մինակ չէր . Հայր Պարպերէն մ'ալ կար անսր հետ որ տանը տէրն էր , և տէրը լինին ապացուցած էր քառասուն փրանքի վահառելով զիս ծեր նուագածուի մը :

— Ադոր խօսքը չընենք , սիրելի Ռէմիս :

— Գանգատելու համար չեմ ըստը , այլ միայն հասըցնելու համար ընդ թէ ինչո՞ւ համար չհամարձակեալայ գրել քեզ . կը վախճայի որ եթէ հայր Պարպերէն լիս գտնէր , նորէն կը վաճառէր , և ես չեխուզեր վահառուի իւ : Այս առաջնորդութիւնը կամ առաջնորդութիւնը միայն առաջնորդութիւնը է :

կորուսի, որ բարի մարդ մ'էր, գիլ չգրեցի քեզ:
— Ա, մեռաւ այն ծերունի երաժիշտն։
— Այո, և շատ լացի անոր վրայ, վասն զի եթէ
սյօր բան մը գիտեմ, եթէ կրնամ այսօր ապրուստու
արել, անոր միայն պարտական եմ։ Զայն կորսնցնելէ
յետոյ, ուրիշ բարի մարդիկ գտայ որ իրենց տունն
ողունեցին զիս և աշխատեցայ անոնց քով։ Բայց եթէ
ըէի քեզ թէ . «կլասիէսի մէջ պարտիղպանութիւն
ընեմ» հայր Պարպէրէն չպիտի՞ գտար փնտուել զիս,
ամ ստակ չպիտի՞ ուգէր այն բարի մարդոցմէն։ Ես

— Այս, կը հասկնամ։
— Այսու ամենայնիւ քեզէն մոռցած, և նոր դըժ-
ազգութիւն մը պատահէր ինձ, ինչպէս որ քանի
անդամ պատահեցաւ, Մարդ Պարպըրէնն օգնութեան
ը կոչէի ինձ։ Այն օրն ուր ազատութիւն ունեցայ ու-
ածս ընելու, եկայ քեզ համբուրելու, արդարեւ ոչ
նմիշապէս։ Բայց մարդ մը իւր ամեն ուղաճը չկրնար
նիլ, և ես դիտաւորութիւն մ' ունէի, զոր դիւրին
ը գործադրել։ Քեզ կով մը ընծայելու համար պէտք
ը դրամ շահիլ, և դրամն ալ զեղեցիկ հինգ ֆրանք-
ոցներով չէր իյնար մեր գրպանը։ Հարկ եղաւ մեր
մեն անցած տեղերը նուագածութիւններ ընել, զը-
արթ կամ տխուր հզանակներ նուագել, հոգնիլ,
բանիլ, նեղութիւն ու զրկանք կրել։ Բայց ո՛րչափ

— Ամեն իրիկուն կը համբէինք մեր դրամն, ոչ մի-
յն նոյն օրը շահածնիս, այլ արդէն ունեցածնիս. ալ,
ովէս զի տեսնէինք թէ կրկնապատկա՞ծ էր արդեօք:
— Ե՞ն, բարի տղայք, բարի մանչեր:

Այս խօսքերն եղած ժամանակ, Մայր Պարպէրէն
որ բաքարներուն խմորը կը զարնէր, Մաթիա ալ փայ-
երը կը կոտրտէր, իսկ ես սեղանին սպասները կը
տորաստէի. պնակները, պատառաքաղներն ու դա-

Եղբայր Արքի աղքատութեն։
Երբոր վերադարձայ, տեսայ որ կուժը լի էր գեցիկ գեղնորակ հայովի մը, և Մայր, Պարպերէն տառակը կը մաքրէր ։ Վառարանին, մէջ պայծագ կրակ մը վառէր զոր Մամիտա կ'արծարծէր, շարունակ՝ ոստի տորնենը նետելով ։ Քարի վառարանին մէկ անկիւնը տած, ու շագրութեամբ կը դիտէր այս պատրաստիւնները ։ բոցերուն պայծառ լոյսը տանն ամենէն ինչ խորչերը կը թափանցէր, և կը տեսնէի որ անդնին վարագութին մրսա նկառուած մասունիք իր առաջ

Մայր Պարպերէն տապակը կրակին վրայ դրաւա
անակին ծալրովը կտորմը կարագ առնլով՝ տապակին
ջ սահեցուց ուր իսկոյն հալեցաւ :
— Ե՞նչ անուշ կը հօտի , գոչեց Մաթիա որ քիթը
ակին վրայ երկնցուցած էր :
Կարագը սուլիւ սկսաւ :
— Կ'երգէ , գոչեց Մաթիա , պէտք է որ ես ալ
յնակցիմ :
Մաթիայի համար ամեն բան նուագածութեամբ
տք էր կատարուիլ . ջռւթակը ձեռք առնլով՝ տա-
կին սոյլին վրայ ներդաշնակել սկսաւ . այս բան շատ
ծաղեցուց Մայր Պարպերէն :

Բայց խնդալու և զրօնելու ժամանակ չէր : Մայր
ըպըրէն՝ գ-գալը կուժին մէջ խոթելով՝ կտոր մը խմօր
առաւ, որ ճերմակ դերձանիր պէս իը հոսէր, և
պակին: մէջ լցուց . իսկոյն կարագը տեղի տալով
սպիտակ ողողման, կարմիր շրջանակով մը պատեց
ին :

